

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته ایران‌شناسی

مزارات شمال شیراز

به وسیله‌ی

عزت‌السادات مطهری

استاد راهنما

دکتر مصطفی ندیم

بهمن ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب عزت‌السادات مطهری دانشجوی رشته‌ی ایران‌شناسی گرایش تاریخ دانشکده‌ی تاریخ دانشگاه شیراز اظهاری می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در قسمت‌هایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهاری می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه‌ی حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه‌ی مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: عزت‌السادات مطهری

تاریخ و امضا:

به کوشش
عزت‌السادات مطهری

پایان‌نامه

ارائه‌شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به‌عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی

ایران‌شناسی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزش‌یابی‌شده توسط کمیته‌ی پایان‌نامه با درجه‌ی:

..... دکتر مصطفی ندیم استادیار بخش تاریخ (رئیس کمیته)

..... دکتر عبدالرسول خیراندیش، دانشیار بخش تاریخ

..... دکتر علیرضا عسکری، استادیار بخش تاریخ

بهمن ۱۳۹۰

تقدیم به:

پدر و مادر و خانواده‌ی عزیزم

که در طول انجام این رساله مرا از حمایت‌های عاطفی، علمی و مالی خود بهره‌مند

ساختند

سپاس‌گزاری

سپاس فراوان پروردگار یکتا را که هستی‌مان بخشید، به طریق علم و دانش رهنمون‌مان شد، به هم‌نشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی از علم و معرفت را روزی‌مان ساخت.

اکنون که آخرین مرحله از دوره‌ی کارشناسی ارشد را سپری می‌کنم بر خود لازم می‌دانم که سپاس‌گزار تمام عزیزانی باشم که در این مسیر یاری‌ام نمودند. از استاد راهنمای دانش‌پرورم دکتر مصطفی ندیم که علاوه بر آموزش‌های علمی، تحت آموزه‌های معنوی و اخلاقی ایشان نیز قرار گرفتم. اساتید مشاورم؛ جناب دکتر عبدالرسول خیراندیش که نزدیک یک سال از گستره‌ی علمی و بذل بی‌دریغ دانش‌شان بهره‌مند گشتم، و جناب دکتر علیرضا عسکری استاد جوان بخش تاریخ دانشگاه شیراز که گرچه افتخار درک محضر ایشان را نداشتم اما وصف توجهات ویژه‌ی ایشان نسبت به رساله‌های سایر دانشجویان را به کرات شنیده‌ام.

از خانواده‌ی عزیزم که با وجود دوری از اینجانب هرگز حمایت‌های خود را از من دریغ نداشتند و سپاس ویژه از دوستانم که در انجام تحقیقات طاقت‌فرسای میدانی هر کدام به گونه‌ای بی‌دریغ مرا یاری نمودند.

چکیده

مزارات شمال شیراز

به کوشش

عزت‌السادات مطهری

یکی از پدیده‌های مورد توجه در دانش مردم‌شناسی، بررسی محل دفن درگذشتگان یعنی گورستان است. گورستان در ادوار مختلف، همواره از اماکن مورد نیاز بشر بوده است. در این بین آن چه که در گورستان بیش از هر چیز توجه یک مردم‌شناس را به خود جلب می‌کند؛ سنگ مزار (به لحاظ جنس و ابعاد)، و کتیبه‌ی نقش شده بر روی آن (شامل نقش و نگار و نوشته‌ها) است. هر قدر در پردازش کتیبه‌ی یک سنگ مزار دقت و تلاش بیشتری صرف شده باشد، آن سنگ از دید مردم‌شناسی از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ زیرا که در این نوع از پژوهش سنگ مزار و کتیبه‌ی روی آن به منزله‌ی شناسنامه‌ی فرد متوفی و برگه‌ای از صفحات تاریخ کتبی به شمار می‌رود.

در این رساله آرامگاه‌های منطقه‌ی مصلی قدیم شیراز واقع در محدوده‌ی جغرافیایی شمال رودخانه‌ی خرم-دره (رودخانه خشک) تا کمرکش کوه یعنی تکیه‌ی هفت‌تنان مورد بررسی قرار گرفته است. این آرامگاه‌ها شامل باغ ملی (جوان‌آباد سابق)، مجموعه‌ی حافظیه، آرامگاه‌های خانوادگی واقع شده در ضلع غربی حافظیه (کوچه‌ی سلامی)، پشت محوطه‌ی حافظیه تا بقعه‌ی چهل‌تن (محل اجرای طرح باغ‌موزه‌ی مشاهیر فعلی)، بقعه‌ی چهل‌تنان و بقعه‌ی هفت‌تنان (موزه‌ی سنگ) است. از آنجا که بقعه‌ی حضرت علی‌بن‌حمزه (ع) به دلیل قدمت تاریخی و عوامل فرهنگی خاص، به پژوهشی مستقل نیاز دارد، در این رساله مورد توجه قرار نگرفته است.

کلید واژه: مصلی، آرامگاه حافظ، مقبره‌الشعرا، چهل‌تنان، هفت‌تنان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۵.....	کلیات
۶.....	۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۶.....	۲- هدف تحقیق
۶.....	۳- روش تحقیق
۷.....	۴- سوالات تحقیق
۷.....	۵- فرضیات
۸.....	۶- بررسی منابع
۱۰.....	بخش اول- کلیاتی درباره‌ی صحرای مصلی و آرامگاه‌های آن
۱۱.....	فصل اول- صحرای مصلی
۱۲.....	محدوده‌ی صحرای مصلی در منابع
۱۵.....	فصل دوم- آرامگاه حافظ و مجموعه‌ی حافظیه در گذشته و حال
۱۶.....	۱-۲-۱- حافظ و آرامگاهش در گذر زمان
۱۹.....	۱-۲-۲- مجموعه‌ی حافظیه
۲۶.....	۱-۲-۳- بنای آرامگاه
۲۷.....	۱-۲-۴- تالار حافظیه
۲۹.....	۱-۲-۵- قبور حافظیه
۳۱.....	۱-۲-۶- طراح آرامگاه
۳۲.....	فصل سوم- دیگر آرامگاه‌های مصلی
۳۳.....	۱-۳-۱- باغ ملی (جوان آباد)
۳۳.....	۱-۳-۲- مجموعه‌ی آرامگاه‌های میان حافظیه و بقعه‌ی چهل تن
۳۴.....	۱-۳-۲-۱- آرامگاه وصاف شیرازی
۳۵.....	۱-۳-۳- تکیه‌ی هفت تنان

عنوان	صفحه
۱-۳-۴- تکیه‌ی چهل تنان	۳۹
۱-۳-۴-۱- وضعیت ظاهری تکیه‌ی چهل تنان	۳۹
۱-۳-۵- آرامگاه شاه شجاع مظفری	۴۰
بخش دوم- بررسی سنگ مزارات مصلی	۴۲
فصل اول- مبحث بسامدها	۴۳
۱-۲- بسامدها	۴۴
۱-۱-۲- بسامد خطوط	۴۴
۱-۲-۲- بسامد زبان	۴۵
۱-۲-۳- بسامد برجستگی و فرورفتگی حروف و کلمات	۴۵
۱-۲-۴- بسامد گاهشماری تولدها و مرگ‌ها	۴۵
۱-۲-۵- بسامد علت فوت	۴۵
۱-۲-۶- بسامد کاربرد انواع سنگ‌ها بر روی مزارات	۴۷
۱-۲-۷- بسامد عبارات عربی	۴۷
۱-۲-۸- بسامد اشعار	۵۲
۱-۲-۹- بسامد شکل سنگ مزارات	۵۲
فصل دوم- معرفی درگذشتگان مدفون در منطقه‌ی مصلی	۵۳
فصل سوم- شعرا و اشعار سنگ مزارات	۹۵
۲-۳-۳- مردم‌شناسی اشعار به کار رفته بر روی سنگ مزارات	۹۶
۲-۳-۱- شوریده شیرازی	۹۹
۲-۳-۲- نصر شیرازی	۱۰۲
۲-۳-۳- حشمت شیرازی	۱۰۳
۲-۳-۴- محمدحسین قدسی	۱۰۵
۲-۳-۵- محمدجواد شیرازی	۱۰۷
۲-۳-۶- شعاع الملک	۱۰۸
۲-۳-۷- علی روحانی وصال	۱۰۹

صفحه	عنوان
۱۱۰	۸-۳-۲- شیفته‌ی شیرازی
۱۱۳	۹-۳-۲- رضوانی
۱۱۳	۱۰-۳-۲- علوی
۱۱۴	۱۱-۳-۲- شیخ اطعمه
۱۱۴	۱۲-۳-۲- فرصت الدوله‌ی شیرازی
۱۱۵	۴-۲- اشعار سنگ مزارات
۱۸۰	۵-۲- خاندان قوام
۱۸۱	۱-۵-۲- قوام‌الملک و سران مشروطه
۱۹۰	نتیجه‌گیری
۳۳۳	فهرست منابع و مآخذ

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۱۹۳	جدول شماره‌ی ۱- جدول نام‌ها
۲۲۴	جدول شماره‌ی ۲- جدول وضعیت سنگ قبور
۲۷۳	جدول شماره‌ی ۳- جدول متن سنگ قبور

فهرست شکل ها

عنوان	صفحه
شکل شماره ۱- نقشه‌ی محدوده‌ی مورد بررسی.....	۳۱۶
شکل شماره ۲- آرامگاه حافظ	۳۱۶
شکل شماره ۳- آرامگاه شاه‌شجاع.....	۳۱۷
شکل شماره ۴- سقف آرامگاه شاه‌شجاع.....	۳۱۷
شکل شماره ۵- آرامگاه علی روحانی وصال	۳۱۸
شکل شماره ۶- بقعه‌ی هفت‌تنان	۳۱۹
شکل شماره ۷- بقعه‌ی چهل‌تنان	۳۱۹
شکل شماره ۸- بقعه‌ی هفت‌تنان	۳۲۰
شکل شماره ۹- درب ضلع شرقی مقبره‌ی خاندان قوام	۳۲۰
شکل شماره ۱۰- سنگ مزار علی‌محمد قوام	۳۲۱
شکل شماره ۱۱- سنگ مزار علی‌محمد قوام	۳۲۲
شکل شماره ۱۲- مقبره‌ی خانوادگی خاندان قوام	۳۲۳
شکل شماره ۱۳- مقبره‌ی خاندان فال‌اسیری	۳۲۳
شکل شماره ۱۴- آرامگاه سیدعلی‌اکبر فال‌اسیری	۳۲۴
شکل شماره ۱۵- کتیبه‌ی تاج یک سنگ مزار (مزین به قلم جلی).....	۳۲۵
شکل شماره ۱۶- کتیبه‌ی تاج یک سنگ مزار (مزین به قلم جلی).....	۳۲۵
شکل شماره ۱۷- تاج کتیبه‌ی بنایی بر روی سنگ مزار	۳۲۶
شکل شماره ۱۸- کتیبه‌ی بنایی بر روی سنگ مزار	۳۲۶
شکل شماره ۱۹- کتیبه‌ی بنایی مزین به نام علی	۳۲۷
شکل شماره ۲۰- کتیبه‌ی مزین به مرغ با عبارت یا حسین	۳۲۷
شکل شماره ۲۱- فضای قلمدانی	۳۲۸
شکل شماره ۲۲- دو ردیف فضای قلمدانی همراه با گل لوتوس	۳۲۸
شکل شماره ۲۳- کادر مستطیلی ساده مزین به گل لوتوس	۳۲۹

- شکل شماره ۲۴- فضای قلمدانی در حاشیه‌ی خارجی سنگ مزار ۳۲۹
- شکل شماره ۲۵- نمونه‌ای عالی از خط نستعلیق با قلم خفی ۳۳۰
- شکل شماره ۲۶- کتیبه‌ی تاج سنگ مزار مزین به نقوش ختایی ۳۳۰
- شکل شماره ۲۷- دو ردیف فضای قلمدانی بر روی سنگ سماق ۳۳۱
- شکل شماره ۲۸- تاج سنگ مزار مزین به خط ثلث ۳۳۱
- شکل شماره ۲۹- سنگ مزار لقاءالسلطنه مزین به خط مرحوم قدسی ۳۳۲
- شکل شماره ۳۰- پنجره‌ای با شیشه‌ای رنگی در ضلع جنوبی مقبره‌ی خاندان قوام ۳۳۲

مقدمه

تاریخ هر مزر و بوم آمیزه‌ای از ویژگی‌های جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن دیار است. این ویژگی‌ها تأثیرات خود را به صورت‌های شفاهی و کتبی در تاریخ هر سرزمین بر جای می‌گذارند. برخی به صورت کتیبه‌ها و دیوارنگاره‌هایی بر دل کوه‌ها و غارها، برخی بر بدنه‌ی اجسام و اشیاء، و برخی در دل خاک برای چندین و چند قرن مدفون می‌ماند و برخی نیز در اذهان و سینه‌های مردم از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. به هر حال پژوهندگان تاریخ با جستجو و کندوکاو هر یک به هویت مردم هر منطقه از این کره‌ی خاکی پی می‌برند.

یکی از دانش‌هایی که در شناسایی هویت افراد یک منطقه به علاقمندان کمک می‌کند، دانش مردم‌شناسی است. به عبارت بهتر مردم‌شناسی دانشی است که زندگی اجتماعی و حیات فکری و فرهنگی انسان را با توجه به سیر تاریخی و مناسبات طبیعی و اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهد و ویژگی‌های جسمانی و زندگی فکری و فرهنگی جوامع انسانی را می‌کاود. می‌توان گفت این علم آینده‌ی تمام‌نمای انسان معاصر است یعنی می‌تواند علل به وجود آمدن سازمان‌ها و بنیان‌های کهن جامعه بشری را که برخی در جوامع معاصر رایج و برخی متروک شده‌اند را کشف نماید (فرید، ۱۳۷۶: ۴-۲). کار مردم‌شناسی فرهنگی عمدتاً ظهور، تحول و تأثیر فرهنگ در زندگی آدمی است. مردم‌شناسی فرهنگی که گاهی مردم‌شناسی اجتماعی نیز خوانده شده است تنوع وسیع آداب و رسوم و صور گوناگون حیات اجتماعی را در جوامع مختلف، با روشی علمی به تحلیل می‌کشد. همچنین، مطالعه‌ی عمیق مقولات اجتماعی چون تکنولوژی یا فرهنگ مادی و پویش اقتصادی، مؤسسات اجتماعی، زندگی زناشویی، نهادهای دین، دولت، هنر، جادو، توانایی‌ها، تنوع رفتار و شکل‌پذیری طبع انسانی را بر عهده می‌گیرد و در مطالعات خود از داده‌ها و اطلاعات مردم‌نگاری کمک می‌گیرد. مردم‌نگاری تنها جنبه توصیفی دارد و مجموعه‌ای از داده‌ها و اطلاعات را بدون تحلیل و به صورت عکس‌برداری وقایع و پدیده‌ها فراهم می‌کند که مورد استفاده مردم‌شناسی قرار می‌گیرد (مروین، ۱۳۷۷: ۸). چنان‌چه کل یک منطقه را با تمامی ویژگی‌های برشمرده در بالا (جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی) به صورت یک پازل چندبعدی تصور کنیم این دانش با یافتن اجزا و قطعات، به منزله-
ی هر یک از آن ویژگی‌ها، این پازل و کنار هم قرار دادن آن‌ها، تصویری گویا و شفاف از
وضعیت یک جامعه در مقابل دیدگان مردم‌شناس قرار می‌دهد. جای سخن از کاربرد دانش
مردم‌شناسی در این مقدمه نیست و خود به بحث مفصلی نیاز دارد.

تولد هر انسان به طور بالقوه می‌تواند موجد و موجب آثاری از سوی وی در شعاع خانواده،
محله، و در بعد وسیع‌تر جامعه شود. لذا ضرورت ثبت تاریخ ولادت و تنظیم سند و شناسنامه
برای هر فرد و از سویی نوشتن خاطرات و تذکرها و شرح‌حال‌ها بر زندگی افراد مؤثر بر جامعه-
ی اطراف خود مسأله‌ی روشنی است. شاید به گمان عده‌ای پرونده‌ی هر فرد با مرگش مختومه
اعلام شود، اما با یک بار رفتن به یک قبرستان خلاف این مدعا ثابت می‌شود. ثبت اطلاعات فرد
متوفی بر روی سنگ مزار به مثابه‌ی شناسنامه‌ای است که بعد از مرگ وی نیز برای سال‌ها و
قرن‌ها باقی خواهد ماند. در این صورت قبرستان به مانند مرکزی برای بایگانی و حفظ اطلاعات
درگذشتگان به شمار می‌رود. شاید یکی از رموز و دلایل سفارش‌های مکرر برای زیارت از
قبرستان‌ها و اهل قبور در همین مسأله نهفته باشد. جدای از تأثیر روانی و معنوی فضای
قبرستان بر روی فرد زائر، نکته‌ی حایز اهمیت دیگر جنبه‌ی آشنایی زائر با سایر اموات می‌باشد.
گفته شد که ویژگی‌های یک سرزمین در دو قالب اسناد کتبی و شفاهی، اثر خود را بر
برگ‌های تاریخ ثبت می‌کنند. آن بخش که شامل اسناد کتبی است گستره‌ی وسیعی از کتاب‌ها
و دست‌نوشته‌ها و دیوارنگاره‌ها و دیوارنشته‌ها و ... را در بر می‌گیرد. یکی از این اسناد که حامل
بار فرهنگی خاصی در پاره‌ای ادوار تاریخی است، کتیبه‌های نقر شده بر روی سنگ مزارات است.
این کتیبه‌ها که در هر دوره‌ای شامل ویژگی‌های خاص خود است و حتی تحت تأثیر دوران‌های
گذر از یک فضای فرهنگی به فضای فرهنگی دیگر می‌باشد، می‌توانند گویای حقایق تاریخی و
فرهنگی در آن ادوار باشند. ویژگی‌های ظاهری چون جنس سنگ، ابعاد سنگ، و کتیبه‌ی روی
آن؛ که خود می‌تواند شامل چند هنر شاعری، خوشنویسی و حجاری باشد. در مورد به کار بردن
فن شعر بر روی کتیبه‌ی سنگ مزار، آنچه قابل ذکر است این است که بر اساس اشعار سنگ
مزار می‌توان تا حدی به خصلت‌های فرد متوفی در زمان حیات پی برده و در مواردی حادثه-
نگاری تاریخی نمود.

شیراز به دلیل قدمت تاریخی، تمدنی دیرین و به تبع آن فرهنگ غنی و نیز داشتن علما، ادبا، شعرا، دانشمندان، و صوفیان و عرفا یکی از بهترین الگوها برای انجام تحقیقات تاریخی و فرهنگی است. در میان حوزه‌های مورد پژوهش در این شهر مجموعه‌ی حافظیه توجه بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب نموده است؛ این مجموعه به دلیل وجود مزار خواجه حافظ شیرازی با گذشت زمان به مرکزی ادبی، هنری و جاذبه‌ای گردشگری بدل شده است. بسیاری از ادبا و عرفا و اندیشمندان به دلیل ارادتی که به خواجه حافظ دارند خواستار به خاک سپرده شدن در قرب این شاعر عارف بوده و هستند. بدیهی است کسانی که افتخار همجواری با مزار خواجه‌ی راز را یافته‌اند باید به طرزی خودنمایی کرده تا از خطر فراموش شدن مصون بمانند. یکی از راه‌های ماندگار ماندن در اذهان عموم و بر تارک تاریخ به یادگار گزاردن اثر یا آثاری از سوی افراد است که عاملی مانند مرگ نیز نتواند این ماندگاری را از بین ببرد، کسانی که در اندیشه‌ی جاودانگی‌اند راه‌های مختلفی را در این عرصه بر می‌گزینند، از جمله انتخاب زیرکانه‌ی محل تدفین، یا معرفی خود از طریق توصیفات شاعرانه و ... در این دو مورد کسانی که در حافظیه دفن شده‌اند هر دو طریق فوق را پیموده‌اند. اینان افرادی از خانواده‌های برجسته به لحاظ سیاسی، علمی، هنری و ادبی‌اند که بنا به موقعیت و شأن طبقه‌ی اجتماعی خود موفق به دریافت مکانی در قرب فردی چون خواجه حافظ شده‌اند.

تمامی موارد فوق روی هم رفته عامل ایجاد انگیزه در اینجانب برای قبول انجام پژوهش در حوزه‌ی مزارات بوده است.

در انجام مراحل این رساله، مشکلات و دشواری‌هایی نیز وجود داشت که اشاره به آن‌ها برای افراد بعدی که چنین موضوعی را به عنوان کاری تحقیقی برمی‌گزینند ضروری به نظر می‌رسد. ماه‌های گرم اردیبهشت، خرداد و تیر در شیراز برای یک دانشجوی مشهدی که به آب و هوای سرد و خنک شهرهای شمال خراسان عادت دارد، به عنوان اولین مشکل در این مسیر تلقی می‌شد، ناآشنایی با انواع خطوط نستعلیق، ثلث و گاهاً بنایی، و اطلاعات تاریخ محلی اندک نیز به عنوان یکی از نقاط ضعف و دشواری‌های کار در اوایل انجام تحقیق به شمار می‌رفت. از این دو مهمتر ناآشنایی با شیوه‌ی صحیح کار از سوپی، و طرز رفتار و برخورد و عدم استقبال و بعضاً نبود حس همکاری از جانب مسؤولین ذی‌ربط از دیگر سو و در کل محیط غریب گورستان و احساس هول و هراس این مکان عواملی برای ایجاد دلزدگی و عدم رغبت برای ادامه‌ی کار را

در پژوهشگر چنین تحقیقی به وجود می‌آورد، و البته مشکلات مالی و از آن مهمتر کمبود وقت که به عنوان مسأله‌ای دامنگیر برای تمامی پروژه‌های دانشجویی به شمار می‌رود در مورد رساله‌ی اینجانب نیز صدق می‌کند.

با تمام این احوال استفاده‌ی مستمر از راهنمایی‌های استاد راهنما که بی‌دریغ نیمی از منابع رساله‌ی اینجانب را در مدتی حدود دو ماه در اختیارم گذاردند، حمایت‌های خانواده و مساعدت‌های دوستان جداً از مهم‌ترین عوامل برای ادامه‌ی این تحقیق طاقت‌فرسا در مورد اینجانب بوده است.

در اوایل آغاز کار انتظار نگارنده این بود که سازمان میراث فرهنگی به عنوان متولی امور فرهنگی شهر شیراز نهایت همکاری را با این بنده به عمل آورد؛ اما متأسفانه نه تنها این انتظار برآورده نشد بلکه حتی گاهی اوقات مجوزهای صادر شده برای ورود به آرامگاه‌های خانوادگی موجود در حافظیه را نیز لغو می‌نمودند. از سویی این وضعیت درباره‌ی کتابخانه و مرکز اسناد فارس نیز صدق می‌نمود. در اواخر کار هنگامی که فرصتی برای دریافت معرفی‌نامه از سوی دانشگاه و گذراندن فرآیند اداری برای دریافت مجوز تصویربرداری و جمع‌آوری اطلاعات تقریباً رو به اتمام بود، چند مزار توسط یکی از دوستان معرفی شد که در محوطه‌ی پشت ساختمان کتابخانه و مرکز اسناد قرار داشت. متأسفانه کمبود وقت مانع از طی شدن مراحل اداری برای دریافت مجوز می‌شد؛ چشم‌داشت نگارنده از مسئولین این نهاد دولتی که از متولیان امور فرهنگی این مرز و بوم به شمار می‌روند این بود که شرایط پژوهشگر را در این مقطع درک نموده و اجازه‌ی تصویربرداری ولو زیر نظر یکی از افراد این مرکز را صادر نمایند؛ اما متأسفانه درک ضعیف مسئول بخش حراست این سازمان نسبت به یک کار پژوهشی مانع از گردآوری اطلاعات سنگ مزارات این حوزه شد. با تمام این احوال طی یک بازدید کلی مشخص شد که سنگ مزارات این حوزه متعلق به دو خانواده‌ی معروف به نام‌های قربان و دهقان است. امید است بررسی این مزارات را پژوهشگر دیگری با همین اندازه ذوق و اشتیاق به انجام رساند.

این رساله به دو بخش کلی با عناوین کلیاتی درباره‌ی صحرای مصلی و بررسی سنگ مزارات مصلی تقسیم شده است. هر بخش شامل سه فصل می‌باشد؛ بخش اول شامل فصول صحرای مصلی، توصیفی از مجموعه‌ی حافظیه، و دیگر آرامگاه‌های مصلی بوده و بخش دوم شامل فصول مبحث بسامدها، معرفی افراد درگذشته‌ی مدفون در این منطقه و شعرا و اشعار سنگ مزارات

است.

در قمست آخر جداولی تنظیم شده که نام تمامی اموات و ویژگی‌های سنگ مزارشان در ابعاد و جنبه‌های مختلف ترسیم شده است. برخی از این اطلاعات به دلیل تکراری بودن در متن رساله نیامده است. همچنین تعداد سی تصویر منتخب از میان صدها تصویر برداشته شده از مزارات این حوزه در پایان پیوست رساله شده است.

کلیات